

SPINOZA & DE LIEFDE

Piet Steenbakkers
Spinozadag, 22 november 2009
Paradiso/Amsterdamse Spinoza Kring

Johann Sebastian Bach
Du sollt Gott, deinen Herren, lieben (1723)
Cantate voor de 13^e zondag na Trinitatis
BWV 77
N° 1 Coro con Choral

The Monteverdi Choir
The English Baroque Soloists
John Eliot Gardiner
Live opname, 17 september 2000

Koraalmelodie *Dies sind die heil'gen zeh'n Gebot*
Tekst *Lucas 10:27*

Du sollt Gott, deinen Herren, lieben von
ganzem Herzen, von ganzer Seele, von allen
Kräften und von ganzem Gemüte

Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en
met heel uw ziel en met heel uw kracht en met
heel uw verstand,
und deinen Nächsten als dich selbst
en uw naaste als uzelf

Theologisch-politiek traktaat

- „... dat de hoogste beloning van de goddelijke wet de wet zelf is, namelijk God te kennen en hem vanuit ware vrijheid en met een oprecht en vrij gemoed lief te hebben” (hoofdstuk 4, al. 6)
- Hoofdsom van goddelijke wet is „... God lief te hebben boven alles en de naaste als zichzelf” (hoofdstuk 12, al. 10)

Lucas 10:25–27

Er kwam een wetgeleerde die hem op de proef wilde stellen. Hij vroeg: „Meester, wat moet ik doen om deel te krijgen aan het eeuwige leven?” Jezus antwoordde: „Wat staat er in de wet geschreven? Wat leest u daar?” De wetgeleerde antwoordde: „Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf.”

Mattheus 22:35–40

Om hem op de proef te stellen vroeg een van hen, een wetgeleerde: „Meester, wat is het grootste gebod in de wet?” Hij antwoordde: „Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand. Dat is het grootste en eerste gebod. Het tweede is daaraan gelijk: heb uw naaste lief als uzelf. Deze twee geboden zijn de grondslag van alles wat er in de Wet en de Profeten staat.”

Marcus 12:28–30

Een van de schriftgeleerden die naar hen geluisterd had terwijl ze discussieerden, en gemerkt had dat hij hun correct had geantwoord, kwam dichterbij en vroeg: „Wat is van alle geboden het belangrijkste gebod?” Jezus antwoordde: „Het voornaamste is: ‘Luister, Israël! De Heer, onze God, is de enige Heer; heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand en met heel uw kracht.’ ... ⇒

(vervolg) Marcus 12:31–33

... Het op een na belangrijkste is dit: ‘Heb uw naaste lief als uzelf.’ Er zijn geen geboden belangrijker dan deze.” De schriftgeleerde zei tegen hem: „Inderdaad, meester, wat u zegt is waar: hij alleen is God en er is geen andere god dan hij, en hem liefhebben met heel ons hart en met heel ons inzicht en met heel onze kracht, en onze naaste liefhebben als onszelf betekent veel meer dan alle brandoffers en andere offers.”

- Korte verhandeling van God, de mensch en deszelvs welstand (±1661)
- René Descartes, *Les Passions de l'âme* („De hartstochten van de ziel“, 1648)
- „De Liefde, [is] niet anders [...], als een zaak te genieten en daar mede vereenigt te worden...“ (KV 2.5.1)
- Traditionele definitie van liefde als „de wil van de beminnde om zich met het beminde te verenigen“

10

- Spinoza's definitie :
 - liefde = „vreugde vergezeld van het idee van een externe oorzaak“ (*Ethica* 3, stelling 13, scholium)
 - vreugde = „hartstocht [*passio*] waardoor de geest overgaat tot een grotere volmaaktheid“ (stelling 11, scholium)
- Wezen van elk ding = streven in zijn bestaan te volharden (stellingen 6–7)
- Bij mensen (stelling 9, scholium):
 - wil
 - verlangen
 - begeerte (*cupiditas*)

11

- Vreugde (*laetitia*)
 - = hartstocht [*passio*] waardoor de geest tot een grotere volmaaktheid overgaat
- Droefheid (*tristitia*)
 - = hartstocht [*passio*] waardoor de geest tot een geringere volmaaktheid overgaat
- Drie basisaffecten:
 1. begeerte (*cupiditas*)
 2. vreugde (*laetitia*)
 3. verdriet (*tristitia*)

12

- Verstandelijke liefde tot God
Amor Dei intellectualis
- *Conatus* ⇒ „psychologisch egoïsme“?
- Thomas Hobbes (1588–1679)
 - oorlog van allen tegen allen (in *Leviathan*)
 - atomistisch beeld van maatschappij
- Ook bij Jean-Jacques Rousseau (1712–78)

13

- God = Natuur = substantie
- Alles bestaat als *modus* van die ene substantie (*modi*: bestaansvormen)
- Individu ≈ samenstelling van lichamen die ten opzichte van de hen omringende omgeving als eenheid bewegen (*Ethica* 2, definitie na stelling 13)
- „En als we zo tot in het oneindige doorgaan, zullen we gemakkelijk inzien dat de gehele natuur één individu is, waarvan de onderdelen, dat wil zeggen alle lichamen, op oneindige wijzen variëren zonder enige verandering van het individu als geheel“ (lemma 7, scholium)

14

„Een mens die door de rede wordt geleid is vrijer in een staat waarin hij leeft volgens een gemeenschappelijk besluit, dan in eenzaamheid, waar hij alleen zichzelf gehoorzaamheid verschuldigd is.“
(*Ethica* 4, stelling 73)

15

Liefde tot/van God

- Twee soorten liefde in *Ethica* 5:
 - liefde jegens God (*amor erga Deum*), stellingen 1–20
 - verstandelijke Godsliefde (*amor Dei intellectualis*), 20–40
- Drie soorten kennis (*Ethica* 2, stelling 40, sch. 2):
 - verbeelding
 - rede
 - intuïtie
- Liefde tot God: „Wie zichzelf en zijn affecten helder en welonderscheiden begrijpt, heeft God lief, en wel des te meer naarmate hij zichzelf en zijn affecten meer begrijpt“ (*Ethica* 5, stelling 15)

16

Verstandelijke Godsliefde

- Bestaan van geest zonder relatie tot lichaam
 - „onder het gezichtspunt van de eeuwigheid“ (*sub specie aeternitatis*)
- Niet langer tegenover God/Natuur, maar deel van God
- Liefde waarmee God zichzelf bemint (stelling 36)

17

- „Hieraan onderkennen wij dat wij in God blijven en God in ons, dat hij ons van zijn geest gegeven heeft“
(motto titelpagina *Theologisch-politiek traktaat*, naar 1 Johannes 4:13)
- Namelijk: de liefde (*charitas*)
- „Eerder had hij immers gezegd dat God liefde is, waaruit hij de conclusie trekt dat hij waarlijk de geest Gods heeft, die de liefde heeft“ (hoofdstuk 14, al. 7)

18

Involed neoplatonisme op Spinoza

Leone Ebreo (Judah Leon Abravanel)
Dialoghi d'amore (1535)

20

„Geen enkele godheid, nee niemand, tenzij hij afgunstig is, scheidt genoeg in mijn onmacht en ongeluk, of rekent ons tranen, zuchten, vrees en dergelijke, die tekenen zijn van een onmachtige geest, als deugd aan. Integendeel: hoe meer wij door vreugde worden aangedaan, des te meer gaan wij over tot een hogere graad van volmaaktheid, dat wil zeggen: des te meer hebben wij noodzakelijkerwijze deel aan de goddelijke natuur.

⇒
21

(vervolg)

⇒ Dus de dingen gebruiken en ervan genieten zoveel als mogelijk is (maar niet tot ze gaan tegenstaan, want dat is geen genieten), dat betaamt een wijs mens. Een wijs mens, zeg ik, betaamt het zich met mate te sterken en te voeden met lekker eten en drinken; en ook met geuren, mooie groene planten, sieraden, muziek, sport en spel, toneel en andere zulke zaken, waarvan ieder gebruik kan maken zonder anderen te schaden. [...]

⇒
22

(vervolg)

⇒ Deze levenswijze komt dus het best overeen met zowel onze beginselen, als met de gangbare praktijk. Daarom is van alle levenswijzen deze wel de beste, en in alle opzichten aan te bevelen. Het is ook niet nodig dat ik daarop nog duidelijker of uitvoeriger inga.

(*Ethica* 4, stelling 45, scholium)

23

„Verder gaat de seksuele liefde (*amor meretricius*), dat wil zeggen de voortplantingsdrift (*generandi libido*), die haar oorsprong heeft in uiterlijk schoon, en in het algemeen elke liefde die een andere oorzaak kent dan de vrijheid van de geest, gemakkelijk over in haat, als ze al niet – wat erger is – een soort verstandsverbijstering is, en dan meer aanleiding geeft tot onenigheid dan tot eendracht”

(*Ethica* 4, appendix, § 19)

24

„Want op grond daarvan dat de geest deze goddelijke liefde ofwel gelukzaligheid geniet, heeft hij het vermogen de lusten te bedwingen, en omdat de menselijke macht tot het bedwingen van de affecten alleen door het verstand wordt uitgemaakt, geniet dus niemand de gelukzaligheid omdat hij zijn affecten heeft bedwongen, maar komt integendeel het vermogen tot het bedwingen van de lusten uit de gelukzaligheid zelf voort”

(*Ethica* 5, stelling 42)

25

Over Clara Maria van den Enden:

„Van deze heeft Spinoza dikwils verhaalt, dat hy zin in haar had gekregen, om haar ten Egt te nemen, alschoon se vry wat mank en mismaakt van lichaam was, alleen door haar schrander Verstand en uitmuntende Geleerdheid aangeprikkelt.”

(Colerus 1705, Art. II)

26

27